

Antisemitizam u Trećem Reichu

Židovi su kroz gotovo cijelu svoju povijest bili proganjani, već od antike i kroz srednji vijek, a neprijateljstvo prema Židovima kulminiralo je tijekom Drugog svjetskog rata, s ishodištem u Hitlerovoj Njemačkoj. Od korijena nacističke ideologije, preko Hitlerovih rasnih zakona pa sve do samih zločina počinjenih nad židovskim narodom, ovaj rad donosi pregled antisemitizma u Trećem Reichu i dalekosežnih posljedica tog najmračnijeg razdoblja moderne povijesti.

Ovaj rad bavi se pregledom razvoja antisemitizma u Njemačkoj za vrijeme vladavine Adolfa Hitlera (1933.-1945.). U radu će za početak biti objašnjen pojam samoga antisemitizma kako bi se shvatilo da se taj pojam, iako prvotno označava neprijateljstvo prema svim semitskim narodima, danas shvaća kao neprijateljstvo prema Židovima. Poslije objašnjenja antisemitizma, rad se fokusira na nastanak antisemitističkog razmišljanja unutar Njemačke koji su dodatno dobili na snazi porazom Njemačke u Prvom svjetskom ratu. Taj poraz i teška gospodarska kriza bili su plodno tlo za nastanak nacionalističkih pokreta, a jedan od njih bio je i Hitlerov Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (NSDAP) koji koristi tešku gospodarsku krizu te preuzima vlast 1933. godine. Adolf Hitler iskoristio je svoju karizmu i moć kako bi donio brojne rasne zakone, no njegova agresivna politika prema susjednim zemljama dovest će do Drugog svjetskog rata koji otpočinje napadom Njemačke na Poljsku 1. rujna 1939. godine. Hitler i njegovi nacistički suradnici nastavljaju s diskriminacijom, deportacijama i ubijanjima Židova te donose odluku o tzv. „konačnom rješenju“ koje će dovesti do osnivanja „logora smrti“ u Poljskoj i Njemačkoj, gdje su Židovi iz cijele Europe trebali biti dovedeni kako bi bili ubijeni. Taj plan dovest će do holokausta i smrti milijuna Židova, Roma, Slavena i ostalih za Hitlera manje vrijednih naroda. Poraz nacističke Njemačke u Drugom svjetskom ratu dovest će do obznanjivanja ovih zvjerstava svijetu te do kreiranja države Izrael - države u kojoj bi svi Židovi trebali živjeti.

Pojam antisemitizma

Radi boljeg razumijevanja problematike kojom se ovaj rad bavi potrebno je поближе objasniti pojam antisemitizma. Opća je definicija antisemitizma neprijateljstvo, tj. rasna, nacionalna, vjerska i socijalna nesnošljivost prema Židovima, dakle, samo jednom od semitskih naroda (1). Oznake Semit ili semitski potječu iz

lingvističke teorije jezičnih porodica, a od 1870-ih počinje ih se koristiti kao nazive za Židove, iako u semitske jezike pripadaju i aramejski, arapski, fenički itd. Zbog te još uvijek nepotpune definicije i mogućnosti različitih interpretacija znanstvenici su pokušali zamijeniti ovaj pojam drugim nazivima, kao što su *Judenhass* (“mržnja prema Židovima”) i *Judengegnerschaft* (“suprotstavljanje Židovima”). Termin antisemitizam prvi se put pojavio u članku u *Allgemeine Zeitung des Judentums* 2. rujna 1879., točnije, u izvještaju o namjeri Williama Marra da pokrene antisemitski časopis. Pojam ulazi u širu uporabu u Njemačkoj i ostatku Europe nakon objave članka *Naši izgledi* Heinricha von Treitschkea u studenom 1879. u časopisu *Preussische Jahrbuche*. Tim je člankom izazvan Berlinski sukob o antisemitizmu (naziv za javnu debatu vođenu između 1879. i 1881. godine o položaju Židova i značenju antisemitizma u Njemačkom Carstvu). U Hrvatskoj je pojam prvi put upotrijebljen u časopisu *Obzor* 1880. u izvještaju o antisemitizmu u Ugarskoj, a zatim se pojavljivao u različitim oblicima: kao protusemitski, protusemitski i antisemitski, sve dok se nije ustalio izraz antisemitski. Taj je pojam uveden kako bi se uvela razlika između tradicionalnog kršćanskog antijudaizma, temeljenog na vjerskoj podlozi, i novog, politički obojenog načina diskriminiranja Židova kao posljedica političkih, socijalnih i društvenih kriza. U tom je novom neprijateljstvu rasizam i rasna teorija jedan od glavnih uzroka odbojnosti, dok vjerski razlozi nisu toliko izraženi. Ta transformacija iz starih protužidovskih stavova u nove omogućila je kreiranje pseudoznanstvenih argumenata koji su se koristili protiv Židova te je antisemitizam postao parola i oruđe provođenja Hitlerove vlasti. Povijest pokazuje kontinuitet razvoja pojma antisemitizam i pojave koju označava pa začetke Hitlerovih rasnih teorija možemo potražiti u vremenu prije njegova dolaska na vlast (Vulesica, 2009: 65-75).

Stanje u Njemačkoj prije dolaska nacista na vlast – korijeni nacističke ideologije

Hitlerova rasna teorija, koja čini temelj nacionalsocijalističke ideologije, nije bez presedana. Njezine korijene prepoznajemo već kod Martina Luthera (1483.-1546.), koji je, osim što je preveo Bibliju na njemački jezik, posadio zrno njemačkog nacionalizma u tada razjedinjenim njemačkim zemljama. Međutim, zagovarao je potpunu poslušnost političkoj vladi te je potpomogao produbljenje

Konfiskacija židovske imovine

nesloge između klasa i između dinastičkih i političkih grupacija u njemačkom narodu, čime je ujedinjenje Njemačke bilo još više odgođeno (Shirer, 1977: 153). Bio je i antisemit - želio je da se Njemačka riješi Židova. Prema njegovim riječima, „te otrovne zlobne gnjide“, kako je nazivao Židove, treba lišiti imetka („novac, nakit, zlato i srebro“) koji su ionako „lihvarenjem oteli“. Želio je i da im se „sinagoge ili škole zapale, zgrade razgrade i razruše“ (Gilbert, 2001: 15). Ovakav destruktivan stav prema Židovima evidentan je i u Hitlerovom Trećem Reichu.

Od ostalih zagovornika njemačke dominacije valja istaknuti i njemačkog filozofa Johanna Gottlieba Fichtea (1762.-1814.). Nakon poraza Pruske u bitci kod Jene 1807. protiv Napoleona počeo je s *Govorima njemačkoj naciji*. Njegovo je učenje propovijedalo njemačku nadmoć u svim područjima: po njemu, Romani (osobito Francuzi i Židovi) dekadentne su rase, a samo Nijemci imaju sposobnost regeneracije. Također, njemački je jezik najčistiji i najoriginalniji te će pod Nijemcima doći do procvata novog povijesnog doba (Shirer, 1977: 161).

Adolf Hitler bio je veliki obožavatelj Richarda Wagnera (1813.-1883.) i njegovih djela te je u njima vidio ostvarenje svojih ideala. U svojim operama Wagner obrađuje temu germanske mitologije, a junački mitovi i borbe s poganskim bogovima, čudovištima i zmajevima nadahnule su Hitlerove mitove u modernoj Njemačkoj. Uz ove suptilnije poruke o njemačkoj nadmoći i tradiciji, Wagner je i otvoreno gajio mržnju prema Židovima i bio uvjeren da svojim novcem žele zavladati svijetom (Shirer, 1977: 165-167).

Hitler je bio pod utjecajem i dvojice ekscentrika. Joseph Arthur de Gobineau (1816.-1882.) bio je francuski diplomat i pisac. Između 1853. i 1855. objavio je djelo *Esej o nejednakosti ljudskih rasa* u četiri sveska. U njemu ističe podjelu na bijelu, crnu i žutu rasu te nadmoć bijele nad

Bolnica u logoru Bergen-Belsen

ostalima. Također naglašava kako su arijevcima, porijeklom iz Centralne Azije, prvaci bijele rase i, iako su na jugu Europe onečistili vlastitu rasu miješanjem s drugima, u dijelu Francuske, Engleskoj, Irskoj, Nizozemskoj, Skandinaviji, te između Rajne i Hannovera još su uvijek viša rasa. Nacisti su u svoju teoriju, s druge strane, uključili cijelu Njemačku, a ne samo spomenuti zapadni dio. Ipak, Gobineau i nacisti slažu se u tome da su Nijemci (kod Gobineaua zapadni Nijemci) najbolji od arijevacima. Gobineauovim riječima: „Arijski Nijemac snažno je biće (...) Stoga je sve što on misli, kaže i radi od najveće važnosti.“ Nakon što su po Njemačkoj procvata tzv. Gobineauova društva, društva pobornika njegovog učenja, do izražaja dolazi i Englez Houston Stewart Chamberlain (1855.-1927.). Neurotičan i psihički rastrojen, Chamberlain predstavlja još jednog pojedinca čiji je rad potaknuo pojavu rasta rasizma i antisemitizma u Njemačkoj. Godine 1899. objavio je djelo *Osnove devetnaestog stoljeća* u kojem objašnjava kako je rasa ključ razumijevanja povijesti. Po njemu, prvo treba analizirati baštinu prošlosti: grčku filozofiju i umjetnost, rimske zakone i osobu Isusa Krista. Ta je baština ostavljena trima nasljednicima: Židovima, Nijemcima i Latinima, nečistoj rasi mješanaca. Od tri spomenuta baštinika, samo su Nijemci bili vrijedni te titule. Što se tiče Židova, na početku izjavljuje da osuđuje antisemitizam, ali kroz djelo iznosi očito antisemitsku karikaturu Židova, velik dio koje je preuzet u kasnijoj nacističkoj teoriji. Također tvrdi kako Isus nije bio Židov već pripadnik arijske rase. Chamberlain zaključuje kako se spas može pronaći samo u Teutoncima, tj. Nijemcima (iako Teutoncima naziva i Kelte i Slavene) koji su naslijedili najbolje osobine Grka i Indogermana. Iako je u vrijeme osnivanja Trećeg Reicha već šest godina bio mrtav, nacisti su ga slavili kao svog proroka i „duhovnog osnivača“ nacionalsocijalističke Njemačke (Shirer, 1977: 168-177).

Židovska trgovina – nacisti upozoravaju kupce da ih ne štite

Nacifikacija Njemačke i Hitlerovi rasni zakoni

Tijekom mnogo stoljeća primitivna je kršćanska Europa Židove proglašavala "Kristo-ubojicama", neprijateljima i prijetnjama koje je trebalo konvertirati, i na taj način spasiti, ili ih "vatrom i mačem" ubiti, odnosno protjerati van zemlje (Gilbert, 1985: 19). S te strane gledano, Hitlerova je nacistička teorija predstavljala neku vrstu kontinuiteta europskog rasizma.

Hitler, koji se nametnuo Drexlerovoj Njemačkoj radničkoj partiji kao vođa te to ostao do svog kraja, aktivno je sudjelovao u kreiranju stranačke, a kasnije, kao apsolutni diktator Njemačke, i državne politike. Tako je Hitler ugradio tradicionalni kršćanski antisemitizam u program DAP-a (Njemačka radnička partija), kasnije NSDAP-a (Nacional-socijalistička radnička partija Njemačke), ali s rasnim konotacijama. Taj je program napisao zajedno s kolegama iz stranke još 1920., u 25 točaka. Dio tog programa bio je antisemitskog karaktera. Točka 4. programa glasila je da "nitko osim članova nacije (Nijemaca) ne može biti državljanin Njemačke". Stoga, Židovi ne mogu biti državljani. Druga je točka tražila da "svi Židovi koji su u Njemačku došli nakon 1914. moraju napustiti Njemačku" (Gilbert, 1985: 23). Otkuda potječe tolika rasna netrpeljivost u Hitlera? Svoje je osnovne ideje formirao još u svojim ranim

dvadesetim godinama u Beču, jer kako je kasnije govorio, poslije Beča je malo naučio, a ništa promijenio u svojem mišljenju. Kada je napustio Austriju, već je bio zadojen njemačkim nacionalizmom, mržnjom prema demokraciji, marksizmu i Židovima i gonjen sigurnošću da je providnost odredila arijevence, posebno Nijemce, da budu rasa gospodara (Shirer, 1965: 122).

Hitlerov je *Weltanschauung* (pogled na svijet) bio baziran na djelima Gobineaua, Chamberlaina, Wagnera, i uopće na njemačkoj povijesti, na koju je Martin Luther ostavio neizbrisiv pečat. Sve je više vidljivo kako je nacionalsocijalistička partija u potpunosti preuzela Hitlerove ideje koje je on iznio u svojoj knjizi *Mein Kampf*, a koja je kasnije postala biblijom nacističke Njemačke. Hitler je čitav život vidio kao neprekidnu borbu, a svijet kao džunglu u kojoj najsposobniji preživljavaju, a najjači vladaju, svijet, u kojem smrt slabijega zapravo znači život za jačega (Shirer, 1965: 124).

Dana 30. siječnja 1933. na čelo Njemačke dolazi Adolf Hitler. Kada je izabran za kancelara, Hitler je započeo s eliminacijom bilo kakve moguće opozicije kako bi mogao u potpunosti i bez kritike provesti svoju planiranu politiku. Na tom putu koristio se svim sredstvima koje mu je nudio državni aparat. Stvoren je i sustav policije koja se služila takvim mjerama terora, kako u Njemačkoj, tako i u kasnije okupiranim zemljama, da su njihova imena (Gestapo, SS, itd.)

ostala trajno urezana u kolektivnu memoriju Europljana.

Jedan dan nakon inscenirane paljevine Reichstaga, 28. veljače 1933.,¹ izglasan je dekret *Za zaštitu naroda i države* (Shirer, 1965: 268). Tim su se dekretom ograničile osobne slobode, koje su uključivale pravo slobode izražavanja mišljenja, slobode tiska, prava na okupljanje i udruživanje, a omogućeno je i ukidanje privatnosti poštanskih, telegrafskih i telefonskih komunikacija. Istim su dekretom omogućene premetačine i konfiskacija imovine, kao i neograničeno pritvaranje nepodobnih bez ikakvog suđenja. Člankom 2. tog dekreta omogućeno je izvršavanje smrtno kazne za činove veleizdaje, paleža, trovanja, zavjere protiv članova vlade, itd. (Bullock, 1954: 232).

Dana 23. ožujka 1933. Reichstag je izglasao zakon *O posebnim ovlaštenjima* ili, kako se službeno zvao, *Zakon za uklanjanje nevolja naroda i Reicha*, koji je vladi dao slobodne ruke da donosi zakone bez suradnje Reichstaga i predsjednika Reicha (Paula von Hindenburga). Tim je zakonom Reichstag sam sebe izvlastio i predao na 4 godine legislativne ovlasti na Hitlerov nacistički kabinet. Između ostaloga naglašeno je da će za zakone izglasane u kabinetu zakonodavnu inicijativu imati sam Hitler te da će ti zakoni "možda odudarati od ustava". Upravo je tim zakonom Hitler sebi stvorio mogućnost da donese rasne zakone (Shirer, 1965: 276).

Nacistička stranka organizira bojkot židovskih radnji od travnja 1933. godine. Od početka travnja pred svim židovskim radnjama organizirane su straže sastavljene od pripadnika SA (Sturmabteilung²) odreda, koji su pri tome dijelili antisemitske letke. Ti su isti "stražari" uvjerali Nijemce da ne kupuju robu kod Židova, da ne jedu kod Židova, itd. Tom su prilikom na staklima prodavaonica iscrtavane Davidove zvijezde, kao i natpisi "Židov", ili slogani "Židovi, van!", odnosno "Idite u Palestinu" i tome slično. Nijemcima koji bi ipak kupili robu od Židova bilo je jasno dano do znanja da predstavljaju izdajice te da će se s njima tako i postupati. (Gilbert, 1985: 34).

Već je 7. travnja iste godine koncept rasne razlike Nijemaca i njemačkih Židova dobio legalan status. Tog je dana njemačka vlada izdala naredbu o umirovljenju svih službenika koji nisu arijskog porijekla. Tim su potezom formalno podijelili građane Njemačke u dvije grupe.

1 27. veljače 1933. godine nacisti su podmetnuli požar u Reichstagu i za to optužili komuniste, a cijeli ovaj događaj je iskoristio Adolf Hitler kako bi učvrstio svoju vlast i započeo progon neistomišljenika, prvotno komunistu.

2 Sturmabteilung (hrv. Jurišni odredi) bila je paravojna organizacija unutar NSDAP stranke koja je odigrala ključnu ulogu u dovođenju na vlast Adolfa Hitlera. Na svom vrhuncu brojali su 3 milijuna ljudi i time bili jedna od najvećih paravojnih organizacija u povijesti. Poznati su i pod nazivom „smeđeokošuljaši“ a njihov najpoznatiji vođa bio je Ernst Röhm.

Prizor iz Auschwitza

Gradske su vlasti na tu odluku odgovorile odgovarajućim mjerama protiv Židova. Te su mjere uključivale zabranu rada za židovske profesore, glumce, pjevače... Četiri dana kasnije izdan je dekret kojim se utvrđuju kriteriji za određivanje pripadnosti arijevske rasi. Taj je dekret odredio da bilo tko "tko potječe od ijednog ne-arijskog pretka u drugom koljenu (djeda ili bake) jest nearijevac (Gilbert, 1985: 36).

Prvi od zakona namijenjenih rasnom pročišćavanju Njemačke bio je uperen protiv samih Nijemaca. Dana 14. srpnja 1933. izglasan je *Zakon za zaštitu nasljednog zdravlja*, odnosno *Pokušaj poboljšanja njemačke arijske vrste*, kako se još zvao. Taj je zakon omogućio prisilne sterilizacije pojedinaca koji pate od nasljednih bolesti te postoji mogućnost da i njihovi nasljednici naslijede tu bolest (Breitman, 1991: 90).

Već 1933. godine počeli su progoni Židova koji su sustavno protjerivani iz svih sfera javnog života. Mnogi poznati židovski znanstvenici prisiljavani su na egzil pa je tako među nekoliko protjeranih nobelovaca bio i Albert Einstein. Mnoga sela u Njemačkoj sustavno su proganjala židovske stanovnike, s tendencijom stvaranja sela "slobodnih od Židova". Posebnim zakonima smanjivan je broj studenata "stranaca", koji su uključivali i domaće židovske studente. Nacistički je cilj bio da se Židovi u potpunosti izbace iz svih sfera javnog i društvenog

života. Tijekom 1934. godine kampanja je nastavljena, s pojedinačnim ispadima u obliku fizičkog nasilja. Ekonomske mjere uperene protiv Židova, kao i akti nasilja prisiljavali su mnoge Židove na emigraciju, na što su vlasti gledale s odobravanjem. Tako je do kraja 1934. godine više od 50 000 njemačkih Židova napustilo Njemačku (od početnih 566 000). Do sredine 1935. četvrtina je njemačkih Židova koji su u Njemačkoj ostali bila lišena osnovnih sredstava za život (bilo dekretom, bojkotom, ili lokalnim pritiscima). Više od 10 000 javnih zdravstvenih i socijalnih radnika otpušteno je, kao i 4 000 pravnika, 2 000 pjevača, glazbenika i glumaca te 2 000 liječnika. Daljnjih je 1 200 novinara i urednika izgubilo pravo na rad, kao i 800 sveučilišnih profesora te 800 učitelja osnovnih i srednjih škola (Gilbert, 1985: 42-43).

1. kolovoza 1934. godine umire predsjednik Hindenburg, a već idućega dana objavljeno je da se ujedinjuju dužnosti predsjednika i kancelara države te da Hitler postaje glavar države, Führer, kao i vrhovni zapovjednik oružanih snaga Reicha. 19. kolovoza iste godine raspisan je plebiscit koji je tražio potvrdu za objedinjavanje tih dviju funkcija, za što je dobio ogromnu suglasnost (89,93% glasača je izašlo, od čega se 95,7% izjasnilo ZA). Postigavši ono što nitko u Njemačkoj prije njega nije, mogao se u potpunosti posvetiti rasnoj politici (Bullock, 1954: 272).

Na jesen 1935. nacistička je rasna politika opet kanalizirana zakonima, ovaj puta antisemitskim. U rujnu i studenom iste je godine Reichstag izglasao seriju najzloglasnijih rasnih zakona, koji su konačno legalizirali. Dva zakona izglasana 15. rujna 1935. godine definirala su "državljanstvo Reicha", i postavili pravila "za zaštitu njemačke krvi i časti". Zakon o državljanstvu odredio je da državljani Reicha mogu biti samo Nijemci i građani "srodne" krvi te da shodno tome samo oni mogu posjedovati građanska i politička prava. Dana 14. studenog 1935. izdan je dodatni dekret na taj zakon kojim je Židovima (ali i Romima) strogo određeno da ne mogu biti državljani Reicha te da ne mogu prakticirati politička prava ili biti zaposleni u javnim službama. U drugom dijelu tog dekreta zakonski je bio određen pripadnik židovske "rase". Tako je zakon propisivao da je "Židov ona osoba kojoj su najmanje troje djedova ili baka rasno bili potpuni Židovi." Zakon je dalje navodio slučajeve kada je bio dovoljan i manji broj židovskih predaka da bi rasno bili određeni kao Židovi. "

Zakon o zaštiti njemačke krvi i časti regulirao je odnose između Židova i arijevac. Tim je zakonom zabranjen brak između Židova i Nijemaca te građana "srodne" krvi. Istim su zakonom zabranjene i njihove vanbračne veze te spolni odnosi. Zakon je dalje proglasio nevažećim sve prethodno sklopljene brakove Židova i arijevac. Tim je zakonom također zabranjeno Židovima

upošljavanje mladih Njemica u židovskim kućanstvima, kao i isticanje njemačke zastave i sličnih simbola. Za prekršitelje nekog od članaka zakona propisivane su kazne zatvora, prisilnog rada ili novčanih kazni. Nürnbergski su zakoni zapravo legalizirali buduće mjere protiv Židova. U sljedećih je nekoliko godina dodatnih 13 dekreta u potpunosti stavilo Židove van zakona. Kao posljedica, Židovima je onemogućena nabavka osnovnih živežnih namirnica. U mnogim gradovima bilo im je teško, ako ne i nemoguće nabaviti hranu i lijekove. Zabranjen im je bio ulaz u hotele i dućane, kao i mnoge gradove, pa čak i parkove i šume. No, to su još uvijek bile blage posljedice primjene rasnih zakona, naspram onoga što se tek trebalo dogoditi (Shirer, 1965: 323).

Budući da je Hitler svojim zakonima uvodio većinom ekonomske sankcije protiv Židova kako bi ih natjerao da se iseles iz Njemačke, do 1938. godine fizičko nasilje prema Židovima pojavljivalo se samo u izoliranim slučajevima. No, to će se promijeniti pred kraj 1938. godine jednim događajem. Dana 7. studenog 1938. sedamnaestogodišnji Židov, izbjeglica iz Njemačke, po imenu Herschel Grynszpan, smrtonosno je ranio trećeg sekretara njemačke ambasade u Parizu, Ernst Von Ratha i pokrenuo lanac događaja koji će u povijesti ostati zapamćeni kao "Kristalna noć". Mladi je Grynszpan pucao u Von Ratha iz osvete. Naime, njegov je otac bio među 10 000 Židova deportiranih u Poljsku u stočnim vagonima. Da bi svijetu pokazao što se događa sa Židovima u Njemačkoj, namjeravao je ubiti njemačkog ambasadora, no spletom okolnosti nastradao je treći sekretar. Taj je čin za sobom pokrenuo do tada nezapamćen val nasilja. Nacistički ministar propagande Joseph Goebbels izdao je instrukcije da moraju biti "organizirane i provedene spontane demonstracije." Istom je prilikom izdan i savjet da "policija ni u kojem slučaju ne smije ometati provođenje tih demonstracija." Kao posljedica tih "spontanih" demonstracija, u noći između 9. i 10. studenog po cijeloj su Njemačkoj gorjele sinagoge i židovske kuće, a židovski su dućani nemilosrdno pljačkani. Nekoliko je Židova, muškaraca, žena i djece ubijeno prilikom spašavanja vlastitih života. Preliminarni izvještaj od sljedećeg dana dao je samo djelomičnu sliku razaranja. Po tom je izvještaju uništeno 815 dućana, spaljena je 171 obiteljska kuća, kao i 119 sinagoga, dok ih je daljnjih 76 u potpunosti uništeno. Tom je prilikom 20 000 Židova odvedeno u logore, a 36 ih je ubijeno. Konačan broj ubijenih na kraju se popeo na 91 (Shirer, 1965: 580).

Umorstva i palež nisu bile jedine posljedice Kristalne noći. Židovi su, naime, bili prisiljeni platiti štetu nastalu tijekom noći, počinjenu na njihovom vlasništvu. Novac koji su im osiguravajuća društva bila dužna isplatiti po primitku je konfisciran, a židovska je zajednica dodatno kolektivno

kažnjena kaznom od milijarde maraka, zbog, kako je Hermann Goering³ rekao, njihovih kriminalnih radnji. Do tada izvršene akcije protiv Židova bile su rezultat pojedinačnih antisemitskih ispada, no ovo je bilo prvi put da je država organizirala pogrom i zacrtala put getoizaciji, deportacijama i nečem puno, puno gore (Gilbert, 1985: 90).

Progoni i zločini nad Židovima tijekom Drugog svjetskog rata

Treba istaknuti da Njemačka nije bila jedina zemlja u kojoj je vladalo antisemitsko ozračje. Već ranije spomenuta eksportacija 10 000 Židova u Poljsku zbog koje je došlo do „Kristalne noći“ nije protekla kako je Njemačka očekivala. Poljska vlast odbila je navedene Židove zato što je poljska vlada bila antisemitskog raspoloženja te su Židovi ostali na ničijoj zemlji, između Njemačke i Poljske. Uz nacifikaciju i arijanizaciju nacistička se Njemačka paralelno pripremala i za novi rat kako bi ispravila poniženja koja je smatrala da su joj nanesena Versailleskim mirom. 30. siječnja 1939., govoreći na mitingu, Hitler je objavio da u slučaju rata „rezultat neće biti boljševizacija Zemlje i shodno tome pobjeda židovstva, već uništenje židovske rase u Europi.“ Šest je dana prije toga Goering instruirao Reinharda Heydricha⁴ „da riješi židovski problem evakuacijom i emigracijom“ (Gilbert, 1985: 583).

Rješenje židovskog pitanja vjerojatno ipak nije automatski značilo i uništenje židovske rase. Njemački su planovi u počecima uključivali preseljenje i evakuaciju Židova s područja Reicha, ali je uvijek bilo naglašavano da se mogu primijeniti „sve metode“ koje će Njemačku „očistiti“ od Židova. Jedan od tih planova o „preseljenju i evakuaciji“ uključivao je preseljenje Židova na Afrički kontinent, točnije na Madagaskar (Breitman, 1991: 72).

Dana 1. rujna 1939., otpočeo je Drugi svjetski rat napadom na Poljsku, zemlju s najvećim brojem Židova u Europi, a s njim i nova faza rješavanja „židovskog pitanja“. Svi su se dotadašnji planovi „bavili“ Židovima s područja Njemačkog Reicha, kao i češkim i austrijskim Židovima, no osvajanjem Poljske novi su se milijuni Židova našli u raljama nacizma. Ubrzo nakon okupacije dijelovi su Poljske direktno anektirani Reichu, dok je od većeg dijela stvoreno područje pod imenom Generalni Guvernat, koji je također bio pod njemačkom upravom. U skladu s politikom preseljavanja i evakuacije odlučeno je da se počne s deportacijama njemačkih Židova na područje

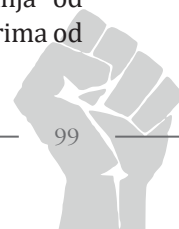
Generalnog Guvernata i koncentracijom tamošnjeg židovskog stanovništva u geta. Ta odluka o koncentraciji židovskog stanovništva u velike grupacije donesena je u svrhu „lakšeg“ donošenja odluka u budućnosti. U to doba, paralelno s getoizacijom, počela su i prva masovna ubojstva Židova koja su provodili pripadnici tzv. Einsatzgruppen, no još uvijek ne kao dio sustavne politike, već više kao rezultat natjecanja i inicijative pojedinih nacističkih visokih dužnosnika (Shirer, 1965: 600).

Zahvaljujući osvajanjima, do kraja 1941. Njemačka je zavladała gotovo cijelom Europom pa su se unutar njenog dohvata našli gotovo svi europski Židovi. Suočeni s tolikim brojem Židova, a pretrpjevši prvi veći poraz u ratu, pred Moskvom te shvativši da rat ipak neće biti tako brzo gotov, 20. siječnja 1942. u berlinskom predgrađu Wannsee održana je konferencija na kojoj je donesena odluka o „konačnom rješenju“. To je zapravo bila konferencija o „konačnom rješenju“ židovskog pitanja u Europi, koja je uključivala monstruočan plan o fizičkoj eliminaciji oko 11 000 000 Židova iz cijele Europe. Kako je trebala biti provedena ta fizička eliminacija? Po planu, „sve je europske Židove trebalo deportirati na istok Europe, budući da se najveći broj njih tamo već nalazio i tamo ih upotrijebiti kao izvor ropske radne snage, uz prethodnu likvidaciju onih nesposobnih za rad. One koji bi uspjeli preživjeti surove uvjete rada trebalo je likvidirati naknadno.“ Odluka donesena na konferenciji sumira kompletan postupak koji će se provoditi nad Židovima, ali i Romima, Slavenima, kao i mnogobrojnim ratnim zarobljenicima (Shirer, 1965: 1259-1262).

U svrhu provođenja odluke o „konačnom rješenju“ milijuni su Židova tijekom cijelog rata deportirani iz svih zemalja Europe u novoosnovane koncentracijske logore na istoku. To su zapravo bili logori za uništenje i razlikovali su se od koncentracijskih logora osnovanih u Njemačkoj još 30-tih godina. Njihova je jedina namjena bila istrebljenje ljudi i iscrpljivanje teškim fizičkim radom do smrti. Na temelju te odluke osnovani su posebni koncentracijski logori te logori smrti. Dok su u koncentracijskim (sabirnim) logorima zatvorenici radili, jedina funkcija logora smrti bilo je sustavno istrebljivanje zatvorenika, najčešće uz pomoć visoko sofisticirane organizacije (primjerice, postojale su jedinice zatvorenika koje bi se brinule da krematorij neprekidno pali leševe). Logori smrti osnivani su ponajviše na području okupirane Poljske: Auschwitz (Oswiecim), Birkenau (Brzezinka), Treblinka, Mauthausen, Majdanek, Sobibor, Izbica i drugi. Kada je sovjetska vojska tijekom 1944. zaposjela Poljsku likvidacije su nastavljene u logorima na njemačkom tlu: Dachau, Bergen-Belsen i Buchenwald. U rujnu 1944. Heinrich Himmler izdaje naređenje da se prestane s likvidacijama. Međutim, do oslobođanja od strane Saveznika još su desetine tisuća umrle u logorima od gladi i zaraza (Breitman, 1991: 89-94).

3 Nacistički ministar zrakoplovstva, gospodarstva i šumarstva od 1933.-1945. godine

4 Nacistički visokopozicionirani general te tzv. Generalpolizei (general policije), zajedno s Heinrichom Himmlerom jedan od arhitekata „Konačnog rješenja“ židovskog pitanja

Prizor iz jednog od nacističkih logora

Dio deportiranih, najčešće žena, djece i staraca pri dolasku u logore odmah je ubijen, dok je dio privremeno ostavljen na životu kao robovska radna snaga; dio bi umro od iscrpljenosti, a ostali su kasnije također ubijeni. U prvo su vrijeme žrtve, ukoliko ih nisu strijeljali na stotine i tisuće, ubijane pomoću ispušnih plinova kamiona u vožnji: pedesetak njih bilo bi zbijeno u hermetički zatvoren prostor u koji je bila prespojena ispušna cijev te bi se tako svi ugušili. Kasnije je masovno ubijanje usavršeno: tvrtka DEGESCH – *Njemačko društvo za borbu protiv štetočina* – isporučivala je brzodjelujući plin ciklon-B. Pomoću ovog plina krvnici iz SS-a organizirali su “racionalno” masovno ubijanje u željezničkim vagonima ili u prostorijama kamufliranim kao kupaonice s tuševima. To je omogućavalo da se prevarene žrtve same svuku pa su im tako oduzete i odjeća i razne sitnice, koje su još posjedovali. Nakon smrti, prije bacanja u peći za spaljivanje, čupani su zlatni zubi (Shirer, 1965: 1290- 1292).

Uz ubijanje u logorima, sustavno istrebljenje Židova i drugih provodile su posebne jedinice, tzv. *SS-Einsatzgruppen*, organizirane u sastavu svake pojedine njemačke armije za djelovanje u pozadini; u njima su sudjelovali i litvanski, latvijski, bjeloruski i ukrajinski pomoćni policajci. Osim odvođenja i likvidacije u logorima, organizirali su i

pojedinačna i masovna strijeljanja na raznim mjestima.

Cijeli je proces nakon Heydrichove pogibije 1942. godine u Pragu bio u nadležnosti Adolfa Eichmanna, koji je pokazao velike organizacijske sposobnosti i dao bitan doprinos sve bržem i učinkovitijem ubijanju. Bez obzira na njegove napore, ovakva politika s vremenom je ipak počela crpiti velike logističke resurse Reicha i tako posredno utjecati na situaciju na bojnopolju. To je, po nekim ocjenama, bio jedan od razloga zašto zapadni saveznici i SSSR, iako su raspolagali podacima o tome što se događa, nisu uložili bitne napore u cilju zaustavljanja ovakve njemačke politike, koja se nastavila sve do samog kraja rata, odnosno sloma nacističke Njemačke (Breitman, 1991: 89-91).

Odnos prema Židovima nakon Drugog svjetskog rata

Iako su u Drugom svjetskom ratu stradale različite grupe ljudi – invalidi, mentalno oboljeli, Romi, homoseksualci - holokaust se najčešće povezuje upravo sa Židovima protiv kojih su bile uperene i ekstremne mjere, kao što je već spomenuto „konačno rješenje“. Nacistima je bilo suđeno zbog njihovih zločina – najpoznatija su suđenja ona u Nürnbergu (1945.-1946.; dvadeset i dvojica njemačkih

časnika osuđeni su zbog ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti) i ono u Jeruzalemu 1961. (Adolf Eichmann, visoki SS dužnosnik, osuđen je na smrt i obješen) (2).

Nakon rata u Europi je bilo više od 100 000 Židova koji su pokušavali emigrirati, a najprivlačnija su odredišta bila Sjedinjene Američke Države i Palestina. Palestina je bila pod britanskom vlašću pa se dozvoljava za useljavanje morala tražiti od Britanije. I kvote useljavanja u SAD bile su ograničene. Ubrzo se nedostatak država spremnih primiti židovske iseljenike pokazao kao rastući problem. Osobito su poljski Židovi ustrajali u svom naumu o iseljavanju, ili u Palestinu ili u zapadne zemlje. Londonska je vlada zahtijevala da se to iseljavanje spriječi. Istovremeno su se Haim Weizmann i David Ben Gurion zalagali za podjelu Palestine i stvaranje židovske države. Došlo je do porasta nemira u Palestini, gdje su Židovi problem pokušali riješiti nasiljem, a Britanci su im oduzimali oružje, batinali ih, hapsili i sudili im. "Irgun" ("Irgun Zvai Leumi" – Nacionalna vojna organizacija), odnosno organizacija izraelskih terorista, uzvraćala je istom mjerom, čak i ubijajući britanske vojnike i policajce. Britanskoj vladi postalo je očito da se mora povući pa je mandat u Palestini vraćen Ujedinjenim narodima. Weizmannova i Ben Gurionova želja ostvarila se 1947. godine kada su Ujedinjeni narodi rezolucijom podijelili područje Palestine na arapski i židovski dio. Dana 14. svibnja 1948. Ben Gurion proglasio je Državu Izrael, čime je započeo Prvi arapsko-izraelski rat (Baletić, 1982: 305-313). Osnivanjem vlastite države počela su i masovna useljavanja Židova u Izrael iz različitih dijelova Europe pa se tako npr. od 1948. približno polovica hrvatskih i jugoslavenskih Židova iselila u Izrael (3). U pokušaju da se iskupe u očima javnosti, Nijemci su htjeli uspostaviti prijateljske diplomatske odnose s novonastalom židovskom državom. Također, 1953. Savezna Republika Njemačka donijela je odluku o financijskim reparacijama namijenjenim Židovima (2).

Padom Trećeg Reicha ne obustavlja se antisemitsko djelovanje. U razdoblju postmodernizma (drugoj polovici dvadesetog stoljeća) javlja se novi fenomen, a to je poricanje holokausta. Zagovornici ovog razmišljanja, tzv. poricatelji, osporavaju da se genocid uopće dogodio, ili, u najmanju ruku, da Židovi jesu umirali u koncentracijskim logorima, ali u mnogo manjem broju i to zbog bolesti i općenitih ratnih događanja, a ne sustavnog uništavanja Židova od strane nacista (Eaglestone, 2001: 8-11).

Zaključak

Njemački je narod nakon poraza u Prvom svjetskom ratu i teške ekonomske situacije u kojoj se našla Njemačka bio spreman za podršku bilo kome tko će im osigurati posao i plaću da mogu prehraniti svoje obitelji. Adolf Hitler

ovakvu je kaotičnu situaciju vrhunski iskoristio te je samo iskoristio teze o Židovima koje su bile prisutne u svijesti naroda već i ranije, no koje su dotad smatrane nevažnim. Židovi su tako postali glavna meta novih rasnih zakona. U tom je trenutku sama svijest njemačkog naroda tražila krivca za ovakvu situaciju i bili su spremni prihvatiti da je to bilo tko, ukoliko im se dostojno argumentira. Hitler, kao vrlo karizmatični vođa velikih manipulatorskih sposobnosti vješto je to iskoristio i osigurao si da u Njemačkoj može provoditi svoju volju, sve do svoje smrti.

Summary

Stjepan Leko, Valentina Markasović,
Anti-Semitism in the Third Reich

Throughout their history, the Jews have almost constantly been persecuted - since ancient history and continuing into the Middle Ages - but the animosity toward the Jews culminated during the Second World War, with the origin in Hitler's Germany. From the roots of the Nazi ideology and Hitler's race laws, to the crimes against Jewish people, this article brings a review of anti-Semitism in the Third Reich, and the echoing consequences of the darkest age in the modern history.

Literatura

1. Baletić, Milovan, 1982. *Ispunjenje zavjeta ili Povratak Židova u zemlju Izraelovu*, Globus, Zagreb.
2. Breitman, Richard, 1991. *Architect of Genocide: Himmler and the Final Solution*, Knopf Publishing, New York.
3. Bullock, Alan, 1954. *Hitler- slika tiranije*, Zadruga-Beograd, Beograd
4. Eaglestone, Robert, 2001. *Postmodernizam i poricanje holokausta*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
5. Gilbert, Martin, 2011. *Holokaust: putovanje u potrazi za prošlošću*, Vizura, Zagreb.
6. Shirer, William Lawrence, 1977. *Uspon i pad Trećeg Reicha, sv. 1: Uspon Adolfa Hitlera; Trijumf i konsolidacija*, Znanje, Zagreb.
7. Vulesica, Marija, 2009. "Povijest i razmatranje pojma antisemitiza", *Studia lexicographica* časopis za leksikografiju i enciklopedistiku, 3(1-2(4-5)) (2009), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb.

Elektronički izvori

1. antisemitizam <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=3110> (28.12.2016.)
2. <https://www.britannica.com/event/Holocaust> (29.12.2016.)
3. cionizam <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=11906> (29.12.2016.)

